

مطالعه ارتباط بین الگوی مصرف گذشته و فعلی مواد خوراکی در مناطق روستایی ایران

دکتر محمد بخشوده*

چکیده

در این مطالعه از طریق محاسبه اثر رفتاری به همراه آثار جانشینی و درآمدی، ارتباط بین الگوی مصرف گذشته و فعلی مواد خوراکی در مناطق روستایی کشور بررسی شده است. به این منظور، با استفاده از تابع مخارج، رشد سهم مخارجی هر یک از گروه کالاهای مورد مطالعه به تفکیک سه اثر فوق مورد ارزیابی قرار گرفته است. مهمترین نتایج حاکی از این است که عادات مصرفی نقش عمده‌ای در الگوی مصرفی خانوار دارد. همچنین با در نظر گرفتن توهم پولی، به نظر می‌رسد واکنش مصرف‌کنندگان وابستگی کمتری به اثر درآمدی دارد. با توجه به الگوی گذشته، خانوارها مصرف آن دسته از کالاهایی را در الگوی مصرف فعلی حفظ می‌کنند که یا کمتر گران شده‌اند و یا خود تولیدکننده آن هستند.

کلید واژه‌ها:

الگوی مصرف، مواد خوراکی، اثر رفتاری، مناطق روستایی

* استادیار بخش اقتصاد کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز

مقدمه

در تحلیلهای ایستای اقتصاد خرد تغییر در مصرف یک کالا بر اثر تغییر قیمت آن ناشی از اصل نزولی بودن مطلوبیت نهایی^۱ و نیز واکنش مصرف کننده به دلیل وجود آثار جانشینی^۲ و درآمدی^۳ است (Frank, 1994; Halcrow, 1981). در صورتی که این پدیده به حالت پویا در نظر گرفته شود، الگوی مصرف فعلی تا حدود زیادی از الگوی مصرف گذشته پیروی می کند. در این وضعیت، منظور کردن تأثیر عادت مصرفی^۴ الزامی است. بر این اساس، مخارج^۵ مصرف کننده را می توان به عنوان تابعی از قیمتها، سطح مطلوبیت و یک سری متغیر نشاندهنده عادات مصرفی تعریف کرد. منظور کردن متغیرهای اخیر منجر به تفکیک اثر کل^۶ به آثار جانشینی و درآمدی و نیز اثر مربوط به عادت مصرفی می شود.

در این مطالعه به پیروی از مدل توسعه یافته کاراجیانیس و ولنتزاس (Karagiannis & Velentzas, 1997)، رابطه بین الگوی مواد خوراکی در زمان حال و گذشته در مناطق روستایی کشور بررسی شده است. در واقع سه اثر مورد بحث برای سبد مواد خوراکی، طبق تعریف و تقسیمبندی مرکز آمار ایران، محاسبه و تشریح گردیده است. این سبد عبارت است از: آرد، رشته، غلات، نان و فراورده های آن؛ انواع گوشت؛ لبنیات و تخم مرغ؛ روغنها و چربیها؛ میوه ها و سبزیها؛ خشکبار و حبوبات؛ قند و شکر و سرانجام نوشابه ها.

هدف عمده این مطالعه تعیین نقش عادت مصرفی در مصرف کالاهای مختلف است؛ زیرا به نظر می رسد مردم به رغم آنکه ممکن است با افزایش قیمت کالا یا کالاهای مصرف آنها را کاهش دهند ولی طبق عادتشان سعی دارند کالاهای دوره قبل را همچنان به مصرف برسانند.

-
1. diminishing marginal utility
  2. substitution effect
  3. income (budget) effect
  4. habit
  5. expenditure
  6. total effect

مطالعه ارتباط بین ...

مدل مورد نظر

فرض کنیم رفتار یک مصرف‌کننده از طریق تابع مخارج $e(P, U, Z)$ بیان شود که در آن PUZ به ترتیب بردار $n \times 1$ قیمت کالاها، مطلوبیت و یک مجموعه از h متغیر تبیین‌کننده عادت مصرفی است.

سهام مخارج کالاها در تعادل^۱ یعنی $S_i(i)$ را می‌توان از طریق تابع یادشده و با استفاده از قضیه شفرد^۲ به صورت لگاریتمی زیر به دست آورد (Varian, 1999).

$$S_i(P, m, Z) = \partial \ln(P, U, Z) / \partial \ln P_i \quad (۱)$$

که در آن m کل مخارج است.

طبق تعریف رشد، هر تابع را می‌توان از طریق تقسیم مشتق کلی آن تابع نسبت به زمان به دست آورد (Dowling, 1992). لذا رشد این تابع یا همان $G(S_i)$ از تقسیم $dS_i(\cdot)/dt$ به $S_i(\cdot)$ به دست می‌آید که بر اساس مطالعه کاراجیانیس و ولترزاس نهایتاً چنین خواهد بود:

$$G(S_i) = \sum_{j=1}^n \frac{\partial \ln S_i}{\partial \ln P_j} G(P_j) + \frac{\partial \ln S_i}{\partial \ln m} G(m) + \sum_{k=1}^h \frac{\partial \ln S_i}{\partial \ln Z_k} G(Z_k) \quad (۲)$$

که در آن $G(\cdot)$ رشد متغیر مربوطه است. مثلاً $G(P_j)$ رشد P_j می‌باشد.

اکنون بنا بر تعریف، سهم مخارجی کالای X_i (یعنی S_i) عبارت است از:

$$S_i = \frac{P_i X_i}{m}$$

یا

$$\ln S_i = \ln P_i + \ln X_i - \ln m \quad (۳)$$

که X_i مقدار تقاضای کالای i است.

حال با مشتق‌گیری یک بار نسبت به لگاریتم قیمت کالاها و یک بار نسبت به لگاریتم

مخارج کل و سپس از طریق بازنویسی آنها به صورت لگاریتمی خواهیم داشت:

$$\frac{\partial \ln S_i}{\partial \ln P_j} = \varepsilon_{ij}^M + \delta_{ij} \quad \text{الف ۴} \qquad \frac{\partial \ln S_i}{\partial \ln m} = \eta_i - 1 \quad \text{ب ۴} \quad (۴)$$

1. the equilibrium expenditure shares

2. Shephard's lemma

در این روابط δ_{ij} دلتای کرونکر^۱ ($\delta_{ij} = 0$ for $i \neq j$ و $\delta_{ij} = 1$ for $i=j$)، ϵ_{ij}^M کششهای تقاضای مارشال و η_i حساسیت مخارج کل است.

با جانشین کردن روابط ۴ الف و ۴ ب در رابطه ۲ خواهیم داشت:

$$G(S_i) = \sum_{j=1}^n (\epsilon_{ij}^M + \delta_{ij})G(P_j) + (\eta_i - 1)G(m) + \sum_{k=1}^n \frac{\partial \ln S_i}{\partial \ln Z_k} G(Z_k) \quad (5)$$

اکنون با ترکیب رابطه ۵ و معادله اسلاتسکی به فرم کشش، یعنی $\epsilon_{ij}^H = \epsilon_{ij}^M + S_j \eta_i$ ، رابطه

۶ چنین به دست می آید:

$$G(S_i) = \sum_{j=1}^n (\epsilon_{ij}^H - S_j + \delta_{ij})G(P_j) + (\eta_i - 1)[G(m) - \sum_{j=1}^n S_j G(P_j)] + \sum_{k=1}^h \frac{\partial \ln S_i}{\partial \ln Z_k} G(Z_k) \quad (6)$$

در رابطه بالا ϵ_{ij}^H حساسیتهای قیمتی هیکس و $G(S_i)$ تغییرات نسبی در سهم مخارج کالای i

ام در طول یک دوره زمانی معین است.

طبق نظر کارجانیس و ولترزاس، اولین جمله سمت راست، اثر جانشینی است که خود شامل

دو قسمت است:

$$\sum_{j \neq i} S_i (\sigma_{ij} - 1) G(P_j) \quad \text{و} \quad [(S_i (\sigma_{ij} - 1) + 1) G(P_i)]$$

مقطعی قیمت^۳.

بنابراین، اثر جانشینی، میانگین وزنی تغییرات نسبی در قیمت کالاهاست که در آن حساسیت

هیکس و سهم مخارج، وزنها را تشکیل می دهند.

همچنین جمله دوم سمت راست، اثر درآمدی^۴ و عبارت از تغییر نسبی وزنی^۵ در کل مخارج

است که برای تغییرات قیمت، تعدیل شده و در آن حساسیتهای درآمدی به عنوان وزنها آمده است.

برای تضمین اینکه اثر پیشگفته همان اثر مخارجی خالص است، تغییر قیمتها، که سبب ایجاد یک اثر

بودجه ای غیرمستقیم می گردد، از تغییرات مشاهده شده در مخارج کل کسر می شود.

1. Kronecker's delta
2. the own- price effect
3. the cross-price effect
4. budget effect
5. weighted proportional change

مطالعه ارتباط بین ...

جمله سوم سمت راست مربوط به عادات مصرفی است. اگر عادات (یعنی الگوی مصرفی قبلی) هیچ نقشی در تغییر مصرف فعلی نداشته باشد، این اثر برابر صفر می‌شود. لذا این اثر به پویایی مدل بستگی دارد.

اکنون برای تفکیک سه اثر یادشده، با استفاده از سیستم تقاضای نسبتاً ایده‌آل^۱ دیتن و مولبائور (Deaton & Muelbauer, 1980)، ابتدا ضرایب کشش تقاضای مارشال (ϵ_{ij}^M) و سپس از روی آنها ضرایب کشش تقاضای هیکس (ϵ_{ij}^H) محاسبه می‌شود. شکل این سیستم به صورت تقریباً خطی (LA/AIDS) عبارت است از:

$$S_i = \alpha_i^* + \sum_j \gamma_{ij} \log P_j + \beta_i \log(X/P^*)$$

در این سیستم، عرض از مبدأ (α_i^*) نسبتی از بودجه است وقتی که مجموع لگاریتم قیمت‌ها و لگاریتم مخارج واقعی (X/P^*) برابر صفر باشد. β_i و γ_{ij} نیز به ترتیب ضرایب قیمت و درآمد واقعی است و سایر متغیرها بیشتر تعریف شدند. همچنین P^* از طریق رابطه زیر که به شاخص استن^۲ معروف است محاسبه می‌شود:

$$\log P^* = \sum_k \log P_k$$

پس از تخمین ضرایب این سیستم، کششهای مستقیم و غیرمستقیم مارشال و هیکس به صورت زیر برآورد می‌شوند (Jung & Koo, 2000):

$$\epsilon_{ij}^M = -\delta_{ij} + \left(\frac{\gamma_{ij}}{S_j}\right) - \left(\frac{\beta_i}{S_i}\right) S_j$$

$$\epsilon_{ij}^H = \epsilon_{ij}^M + S_g \eta_i = -\delta_{ij} + \left(\frac{\gamma_{ij}}{S_i}\right) + S_j$$

کشش درآمدی یا η_i نیز چنین محاسبه می‌گردد:

$$\eta_i = 1 + \left(\frac{\beta_i}{S_i}\right)$$

1. almost ideal demand system (AIDS)
2. stone's index

داده های مورد نیاز

در این تحقیق سبد کالای خوراکی عبارت است از: آرد، رشته، غلات، نان و فراورده‌های آن؛ انواع گوشت؛ لبنیات و تخم مرغ؛ روغن‌ها و چربیها؛ میوه‌ها و سبزیها؛ خشکبار و حبوبات؛ قند و شکر و شیرینها و چای و کاکائو؛ نوشابه‌ها، غذاهای آماده و دخانیات؛ ادویه‌ها و چاشنیها و سایر ترکیبات خوراکی

داده‌های مورد نیاز شامل بودجه اختصاص یافته به این سبد توسط خانوار (m)، قیمت آنها (P_i) که به طور ضمنی با شاخص خرده فروشی تعریف شده‌است، و سهم مخارجی هر یک از این گروهها (S_i) است. این داده‌ها از طریق سالنامه آماری کشور به دست آمده و مربوط به سالهای بعد از انقلاب ۱۳۵۷-۸۲ است. ضمناً رشد متغیرهای مورد نیاز در روابط ۶، یعنی $G(.)$ در سال ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ - ۸۲ نسبت به سال ماقبل، و اثرهای مورد نظر در این سالها محاسبه شده است.

نتایج و بحث

در این قسمت ضمن ارائه خلاصه‌ای از اطلاعات به دست آمده در زمینه محاسبه اثرهای سه‌گانه، شامل رشد (شاخص) قیمتها، رشد سهم گروه مواد خوراکی در کل مخارج خانوار، رشد مخارج کل طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۲ و نیز ضرایب کشش قیمتی هیکس، اثر رفتاری به همراه دو اثر معمول جانشینی و درآمدی مورد بحث واقع شده است.

رشد مخارج، قیمتها و سهم مواد خوراکی

در جدول ۱ تغییر نسبی مخارج اختصاص یافته به مواد خوراکی توسط یک خانوار روستایی در سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۲ نسبت به سال قبل نشان داده شده است.

مطالعه ارتباط بین ...

جدول ۱. تغییر نسبی مخارج کل مواد خوراکی توسط خانوار روستایی

سال	مخارج (هزارریال)	تغییر نسبی (درصد)
۱۳۶۵	۴۲۶/۵	-
۱۳۷۰	۸۸/۵	-
۱۳۷۵	۳۲۵۸/۰	-
۱۳۷۶	۳۸۹۸/۰	۱۹/۶۴
۱۳۷۷	۵۱۳۱/۶	۳۱/۶۵
۱۳۷۸	۶۰۸۷/۴	۱۸/۶۳
۱۳۷۹	۶۶۳۲/۲	۸/۹۵
۱۳۸۰	۷۰۷۰/۳	۶/۶۱
۱۳۸۱	۸۷۸۰/۱	۲۴/۱۸
۱۳۸۲	۱۰۲۲۷/۸	۱۶/۴۹
رشد متوسط سالانه (درصد)	۲۰/۵۵	-

مأخذ: سالنامه آماری کشور

چنانکه ملاحظه می‌شود، رشد متوسط این مخارج نزدیک به ۲۱ درصد بوده اما تغییر نسبی آنها تا سال ۱۳۷۹ روندی کاهشی داشته ولی در سالهای اخیر با نوسانهایی افزایش یافته و به بیش از ۱۶ درصد در سال ۱۳۸۲ رسیده است.

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی خانوارها در نقاط روستایی کشور در جدول ۲ ملاحظه می‌شود. براساس این جدول، گرچه تغییر نسبی قیمت‌ها روندی یکسان نداشته ولی این تغییر، که برای سال ۱۳۷۸ افزایش نسبتاً چشمگیری داشته، پس از این سال غالباً با رشد کمتری افزایش یافته است.

جدول ۲. شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی خانوارها در نقاط روستایی کشور

(۱۳۷۴=۱۰۰)

۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۵	گروه‌های کالاها و خدمات
۳۴۵/۷	۲۹۱/۸	۲۴۸/۱	۲۲۸/۱	۲۰۳/۱	۱۱۵/۳	خوراکیها
۲۹۶/۸	۲۶۱/۵	۲۳۰/۱	۲۱۱/۰	۱۹۹/۳	۱۰۹/۲	آرد، رشته، غلات نان و فرآورده های آن
۳۹۵/۴	۳۴۰/۴	۲۷۲/۸	۲۵۱/۴	۲۱۷/۰	۱۲۵/۱	انواع گوشت
۳۸۴/۷	۳۳۱/۴	۲۸۷/۳	۲۵۳/۸	۲۱۸/۳	۱۲۸/۴	لبنیات و تخم مرغ
۲۳۱/۲	۱۹۱/۷	۱۶۶/۲	۱۵۸/۸	۱۵۱/۳	۱۰۱/۹	روغنها و چربیها
۴۷۳/۲	۳۶۰/۹	۲۹۸/۲	۲۶۵/۳	۲۲۲/۹	۱۱۹/۶	میوه‌ها و سبزیها
۲۷۲/۰	۲۴۰/۰	۲۲۴/۵	۲۳۰/۶	۱۹۰/۳	۹۶/۰	خشکبار و حبوبات
۲۹۳/۰	۲۴۰/۹	۲۱۵/۶	۲۰۳/۷	۱۸۹/۱	۱۱۰/۷	قند و شکر و ...
۲۳۹/۳	۲۱۷/۴	۱۹۰/۴	۱۷۸/۶	۱۷۳/۶	۱۱۱/۶	ادویه و چاشنیها
۴۰۷/۲	۳۴۷/۶	۲۹۹/۲	۲۶۷/۹	۲۳۲/۷	۱۳۱/۷	غذاهای آماده
۳۶۸/۷	۳۲۵/۳	۲۸۷/۳	۲۶۴/۵	۲۴۲/۶	۱۲۳/۶	آشامیدنیا
۲۳۴/۷	۲۱۶/۰	۱۸۰/۰	۱۷۳/۷	۱۷۵/۳	۱۱۲/۸	دخانیا

مأخذ: مرکز آمار ایران

مخارج کل مواد خوراکی و سهم نسبی هر یک از گروه کالاها به ترتیب در جدولهای ۳ و ۴ نشان داده شده است. به طور معمول سهم آرد، رشته، غلات و نان گرچه کاهش یافته ولی به جز در سالهای اخیر بیشترین مقدار را در سالهای مختلف داشته است. این رقم برای سال ۱۳۶۵ برابر ۳۱/۷ درصد، سال ۱۳۷۰ معادل ۲۶/۹ درصد و در سال ۱۳۸۲ برابر ۲۱/۶ درصد بوده است. پس از این گروه، انواع گوشت و سپس لبنیات و تخم مرغ بیشترین سهم مخارج را به خود اختصاص داده‌اند. برای مثال، سهم این دو گروه کالا در سال ۱۳۸۲ به ترتیب برابر ۲۴ و ۱۰/۵ درصد بوده است.

مطالعه ارتباط بین ...

جدول ۳. متوسط هزینه‌های خالص خوراکی و دخانی یک خانوار روستایی بر حسب اقلام عمده

(هزارریال)

۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۵	۱۳۷۰	۱۳۶۵	
۱۰۲۲۸	۸۷۸۰	۷۰۷۰	۶۶۳۳	۶۰۸۷	۳۲۵۸	۸۸۱	۴۲۶	جمع کل
۲۲۱۱	۲۰۴۸	۱۷۲۸	۱۵۹۶	۱۶۴۲	۸۷۶	۲۳۹	۱۳۵	آرد، رشته، غلات، نان و ...
۲۴۵۹	۲۰۵۴	۱۵۷۳	۱۴۶۲	۱۲۱۰	۶۷۰	۱۹۸	۱۱۴	انواع گوشت
۱۰۷۹	۹۳۷	۸۱۸	۷۱۲	۶۵۴	۳۷۸	۱۰۴	۶۱	لبنیات و تخم مرغ
۵۵۰	۴۶۱	۳۵۷	۳۷۸	۳۷۷	۲۰۶	۴۵	۱۲	روغن‌ها و چربیها
۱۵۶۰	۱۳۰۱	۹۷۲	۹۴۲	۷۸۰	۴۰۴	۱۱۰	۳۸	میوه‌ها و سبزیها
۴۶۹	۳۹۶	۳۰۷	۳۲۰	۲۷۶	۱۲۵	۳۹	۱۲	خشکبار و حیویات
۹۸۶	۸۳۸	۶۸۰	۶۵۹	۶۴۷	۳۵۸	۷۸	۲۷	قند و شکر و ...
۲۷۵	۲۴۸	۲۰۸	۱۶۵	۱۴۶	۷۱	۱۵	۳	ادویه‌ها، چاشنیها و ...
۶۳۹	۴۹۸	۴۲۷	۳۹۹	۳۵۵	۱۷۱	۶۰	۲۴	نوشابه‌ها، غذاهای آماده و دخانیات

مأخذ: مرکز آمار ایران، دفتر آمارهای اجتماعی، اقتصادی خانوار.

جدول ۴. سهم مخارج مواد خوراکی خانوار روستایی (درصد)

۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۵	۱۳۷۰	۱۳۶۵	
۲۱/۶	۲۳/۴	۲۴/۴	۲۴/۱	۲۷/۰	۲۶/۹	۲۶/۹	۳۱/۷	آرد، رشته غلات، نان و ...
۲۴/۰	۲۳/۴	۲۲/۲	۲۲/۰	۱۹/۹	۲۰/۶	۲۲/۳	۲۶/۸	انواع گوشت
۱۰/۵	۱۰/۷	۱۱/۶	۱۰/۷	۱۰/۷	۱۱/۶	۱۱/۷	۱۴/۳	لبنیات تخم مرغ
۵/۴	۵/۳	۵/۰	۵/۷	۶/۲	۶/۳	۵/۱	۲/۸	روغن‌ها و چربیها
۱۵/۲	۱۴/۸	۱۳/۷	۱۴/۲	۱۲/۸	۱۲/۴	۱۲/۴	۸/۹	میوه‌ها و سبزیها
۴/۶	۴/۵	۴/۳	۴/۸	۴/۵	۳/۸	۴/۴	۲/۸	خشکبار و حیویات
۹/۶	۹/۶	۹/۶	۹/۹	۱۰/۶	۱۱/۰	۸/۸	۶/۳	قند و شکر و ...
۲/۷	۲/۸	۲/۹	۲/۵	۲/۴	۲/۲	۱/۷	۰/۷	ادویه‌ها، چاشنیها و ...
۶/۲	۵/۷	۶/۰	۶/۰	۵/۸	۵/۲	۶/۸	۵/۶	نوشابه‌ها و ...

اقتصاد کشاورزی و توسعه - شماره ۵۱

به طور کلی ارقام مربوط به سهم مخارج گروه کالاها بستگی به قیمت مواد و نیز مخارج اختصاص یافته به کل مواد خوراکی دارد.

طبق جدول ۳، تغییر نسبی سهم مخارجی هر یک از گروه کالاها در هر سال نوسانهای زیادی نسبت به سال قبل داشته و برای هیچ یک از آنها از روند معینی پیروی نکرده است. با این حال، می توان گفت که سهم مخارج آرد، رشته، غلات و نان؛ انواع گوشت؛ لبنیات و تخم مرغ در بین سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۸۲ به طور متوسط سالانه ۲/۲ درصد، ۰/۶۵ درصد و ۱/۸ درصد کاهش یافته است. بقیه گروه کالاها دارای رشد متوسط سالانه مثبت بوده اند.

ضرایب کشت قیمتی هیکس و کشت درآمدی

علاوه بر تغییرات نسبی که در قسمت قبل آمد، به منظور تفکیک آثار جانشینی، درآمدی و رفتاری به کشت تقاضای هیکس و کشت درآمدی نیاز است. ضرایب این کشتها در جدول ۵ ملاحظه می شود.

جدول ۵. ضرایب کشت تقاضای هیکس و کشت درآمدی

گروه کالاها	آردورشته و غلات و ...	انواع گوشت	لبنیات و تخم مرغ چربیها	روغنها و سبزیها	میوه ها و سبزیها	خشکبار و حبوبات	قند و شکر و ...	نوشابه ها	کشت درآمدی
آرد و رشته و ...	-۰/۳۹۶	۰/۴۴۳	۰/۰۰۶	۰/۲۲۸	۰/۱۳۶	۰/۲۶۸	۰/۳۰۱	۰/۲۰۸	۰/۹۹۱
انواع گوشت	۰/۳۴۲	-۰/۳۹۶	۰/۳۵۸	۰/۱۹۶	۰/۲۷۱	۰/۲۸۵	-۰/۰۰۵	-۰/۰۸۴	۱/۰۰۴
لبنیات و تخم مرغ	-۰/۷۹۴	۰/۳۰۹	-۰/۴۶۵	۰/۰۵۳	۰/۰۹۹	۰/۰۰۲	۰/۳۳۲	۰/۲۲۱	۱/۰۷۹
روغنها و چربیها	-۱/۰۰	-۰/۱۷۸	-۰/۲۷۷	-۰/۰۳۸	۰/۱۸۱	۰/۰۷۱	۰/۵۰۵	۰/۱۲۰	۰/۹۶۶
میوه ها و سبزیها	-۰/۵۴۲	۰/۱۶۴	۰/۰۷۷	۰/۱۴۰	-۰/۷۶۰	۰/۱۴۰	-۰/۱۹۸	۰/۰۱۳	۱/۴۱۷
خشکبار و حبوبات	-۰/۵۵۵	۰/۴۵۹	-۰/۴۷۳	۰/۰۶۸	۰/۱۵۳	-۱/۲۱۸	۰/۱۹۵	۰/۰۴۵	۰/۹۹۳
قند و شکر و ...	۰/۵۲۴	-۰/۵۲۲	۰/۵۸۱	۰/۲۳۶	-۰/۴۴۸	۰/۱۰۷	-۰/۹۷۰	-۰/۷۲۰	۰/۶۹۶
نوشابه ها و ...	۰/۲۳۲	-۰/۷۳۷	۰/۴۱۸	۰/۱۱۸	۰/۰۰۱	۰/۰۸۷	-۰/۷۰۱	-۰/۳۰۹	۰/۵۵۸

با استفاده از ارقام مندرج در جدولهای ۱ تا ۵ می توان رابطه ۶ را برای هر یک از گروه کالاها محاسبه کرد. مقادیر به دست آمده از این رابطه و روابط مشتق شده از آن برای هر یک از گروه کالاها در جدول ۶ خلاصه شده است. کلیه این آثار نشاندهنده نرخ تغییر متوسط سالانه است.

مطالعه ارتباط بین ...

جدول ۶. آثار جانشینی، درآمدی و رفتاری (درصد)

اثر کل	اثر رفتاری	اثر درآمدی	اثر جانشینی	
۰/۰۴۶	-۰/۲۲۷۹	۰/۰۰۰۲	۰/۲۷۳۷	آرد، رشته، غلات، نان و ...
۰/۰۲۰	-۰/۲۳۵۳	-۰/۰۰۰۱	۰/۲۵۵۴	انواع گوشت
-۰/۰۰۲	۰/۰۴۷۳	-۰/۰۰۱۸	-۰/۰۴۷۶	لبنیات و تخم مرغ
-۰/۰۲۵	۰/۲۲۴۴	۰/۰۰۰۸	-۰/۲۴۹۷	روغن‌ها و چربیها
۰/۰۳۵	۰/۲۰۷۷	-۰/۰۰۱۱	-۰/۱۷۱۶	میوه‌ها و سبزیها
۰/۴۲۱	۰/۷۵۱۵	۰/۰۰۰۳	-۰/۳۳۰۶	خشکبار و حیویات
-۰/۰۲۵	۰/۳۳۲۰	-۰/۰۰۶۸	-۰/۳۶۳۸	قند و شکر و ...
۰/۰۴۱	۰/۱۵۴۰	۰/۰۰۹۹	-۰/۱۲۳۰	نوشابه‌ها و ...

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بر اساس تعریف، اثر جانشینی ناشی از تغییر قیمت یک کالا بیانگر تغییرات حاصل در مقدار مصرف آن کالا و مربوط به جانشینی بین کالا است (Frank, 1994; Varian, 1999; Mansfield, 1994). همچنین اثر درآمدی ناشی از تغییر قیمت یک کالا حاکی از تغییری است که به علت تغییر در درآمد واقعی به وجود می‌آید.

اثر رفتاری محاسبه شده در این مطالعه به صورت باقیمانده حاصل کسر مجموع دو اثر فوق از تغییر سالانه سهم بودجه (اثر کل) تعریف شده است. نکته قابل توجه اینکه اثر تغییر بودجه واقعی (اثر درآمدی) برای همه کالاها در مقایسه با دو اثر دیگر بسیار ناچیز است. البته اثر توهم پولی^۱ در محاسبه اثر درآمدی لحاظ شده ولی کوچک بودن آثار درآمدی می‌تواند به معنای عدم رشد درآمد واقعی مصرف کنندگان روستایی در دوره مورد مطالعه باشد. در همین راستا، شایان توجه است که اثر جانشینی برای دو گروه اول کالاها مثبت است. بنابراین به رغم افزایش قیمتشان، مقدار بیشتری از آنها جایگزین سایر کالاها در سبد مواد خوراکی می‌شود. علت امر پیشگفته شاید این باشد که در مقام

1. money illusion

مقایسه با سایر کالاها، یا قیمت نسبی این قبیل کالاها رشد چندانی نداشته (مثلاً قیمت نان) و یا به دلیل تولید حداقل بعضی از انواع گوشت توسط مصرف‌کنندگان روستایی، افزایش قیمت گوشت در الگوی مصرف آنها با واکنش جدی مواجه نشده است.

علاوه بر این، ملاحظه می‌شود که اثر رفتاری این دو گروه ماده خوراکی منفی است. لذا مصرف‌کنندگان سعی کرده‌اند عادت مصرفی خود را به نفع سایر کالاها تغییر دهند. با این وصف همان‌گونه که اثر کل این مواد نشان می‌دهد، به رغم افزایش قیمت مواد پادشده، مقدار بیشتری از آنها به مصرف رسیده است.

در صورتی که اثر درآمدی را نادیده بگیریم، برای سایر کالاها اثر جانشینی منفی و اثر رفتاری مثبت است. منتهی بجز برای خشکبار و حبوبات، قدر مطلق این دو اثر برای سایر مواد تفاوت زیادی با یکدیگر ندارد. از بین این کالاها، اثر کل لبنیات و تخم مرغ، روغن‌ها و چربیها و نیز قند و شکر منفی است. بنابراین، افزایش قیمت آنها به معنای کاهش مصرفشان بوده است. این به معنای کوچکتر بودن اثر رفتاری این گروه کالاها از اثر جانشینی آنهاست. اما نباید نادیده گرفت که به هر حال الگوی مصرف به نفع این قبیل کالاها تغییر یافته است. خشکبار و حبوبات، که همانند میوه‌ها و سبزیها و نوشابه‌ها اثر رفتاری و نیز اثر کل مثبت دارد، دارای بیشترین اثر رفتاری مثبت است. بنابراین، در مجموع با افزایش قیمت این مواد به همراه افزایش قیمت سایر مواد، مصرف‌کنندگان مقدار بیشتری از آنها را در الگوی مصرف قرار داده‌اند.

خلاصه و نتیجه گیری

با در نظر گرفتن عادات مصرفی به عنوان تعیین‌کننده الگوی مصرف فعلی، اثر رفتاری به همراه دو اثر معمول جانشینی و درآمدی برای سبب مواد خوراکی مصرف‌کنندگان روستایی محاسبه و بررسی شد. نتایج نشان داد که واکنش مصرف‌کنندگان به طور عمده ناشی از دو اثر جانشینی و رفتاری است. این موضوع به علت آن است که درآمد واقعی مصرف‌کنندگان افزایش چندانی نداشته است. نکته مورد تأکید مطالعه حاضر اینکه عادات مصرفی نقش مهمی در الگوی مصرف مواد

مطالعه ارتباط بین ...

خوراکی دارد و افزایش قیمتها باعث شده است که روستاییان بویژه خشکبار و حبوبات و نیز قند و شکر، روغنها و چربیها و میوهها و سبزیهای بیشتری را در الگوی مصرفی خود قرار دهند و عادت مصرفی خود را به ضرر آرد، رشته، نان، غلات و نیز انواع گوشت تغییر دهند. با این حال، به رغم افزایش قیمتها، علاوه بر این دو گروه کالا، مصرف کنندگان، میوه و سبزی، خشکبار و حبوبات و نوشابه‌های بیشتری به مصرف رسانده اند.

در پایان پیشنهاد می‌شود مطالعات مشابهی در مناطق شهری کشور صورت گیرد. این امر به دلیل وجود تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی و نیز تغییرات نسبتاً سریع قیمت مواد غذایی، نتایج گویاتری را به دنبال خواهد داشت. علاوه بر این، چون به نظر می‌رسد گروههای مختلف درآمدی جامعه واکنش متفاوتی نسبت به تغییر قیمت مواد غذایی داشته باشند، توصیه می‌شود مطالعه‌ای با تفکیک این گروهها انجام شود. نهایتاً ضرورت دارد آثار تغییرات مصرف مواد خوراکی روی مباحثی مثل سلامتی نیز مورد توجه قرار گیرد.

منابع

۱. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور، سالهای پس از انقلاب.
2. Deaton, A. S., and J. Muellbauer (1980), An almost ideal demand system, *American Economic Review*, 70: 312-326.
3. Dowling, E. T. (1992), *Introduction to mathematical economics*, McGraw- Hill Book Company.
4. Frank, R. H. (1994), *Microeconomics and behavior*, international edition, McGraw-Hill, Inc., 2nd Ed.
5. Halcrow, H. G. (1981), *Economics of agriculture*, international student edition, McGraw-Hill, Inc.

6. Jung, J. and W. W., Koo (2000), An econometric analysis of demand for meat and fish Products in Korea, *Agricultural Economic Report*, 439: 1-27.
7. Karagiannis, G. and K. Velentzas (1997), Explaining food consumption patterns in Greece, *Journal of Agricultural Economics*, 48(1): 83-92.
8. Mansfield, M. (1994), *Microeconomics*, international student edition, Norton and Company, INC., 8th Ed..
9. Varian, H. R. (1999), *Intermediate Microeconomics: A Modern Approach*, W. W. Norton and Company, Inc.